

Rešid Hafizović

Ibn 'Arabijev sufijski diskurs o ženi

UDK 1 Ibn Arabi
141.336

Sažetak

Žena zauzima značajno mjesto u Ibn 'Arabijevom sufijskom diskursu. Ona ondje ima polivalentnu funkciju u njegovoj duhovnoj antropologiji, ali jednako tako i u njegovoj metafizici i u tradicionalnim kozmološkim razmatranjima. Svoje naročito poštovanje prema ženi Ibn 'Arabi nije ispoljavao samo tako što je od nje primao posebna duhovna nadahnuća u vlastitoj duhovnoj potrazi (*sayr al-sulūk*) i znanja o posebnim duhovnim stanjima (*ahwāl*) i postajanja (*maqāmāt*) kroz koje prolaze prijatelji Božiji na duhovnoj stazi sufizma, nego je takovrsno poštovanje prema njoj pokazivao i tako što je vršio duhovno rukopoložanje nad njom, zaogrtao je *hidrovskom haljom* sufizma i inicirao u tajanstva duhovnog nauka sufizma. Kako god je žena na duhovnoj stazi sufizma mogla biti duhovni učitelj muškarcu koji tek stupa na spomenuti duhovni put, ona je jednako tako u svojim duhovnim stanjima i postajama mogla prednjačiti nad mnogim muškarcima i napredovati brže od njih, o čemu povijest sufijske književnosti nudi obilna plauzibilna svjedočanstva.

Ključne riječi: žena, žensko-muška priroda, sufijski diskurs, ontološki status žene, episemološki status žene, kozmološki status žene.

Žena zauzima značajno mjesto u Ibn 'Arabijevom sufijskom diskursu. Ona ima polivalentnu funkciju u njegovoj duhovnoj antropologiji, ali jednako tako u njegovoj metafiziци i tradicionalnim kozmološkim razmatranjima, bilo da je riječ o njegovim duhovnim učiteljicama kakva je bila Fātima al-Muthannā iz Kordove, od koje je primio svoje duhovno rodoslovlje (*silsila*), o Yasmini Umm al-Fuqarā' iz Maršena, o Zaynab al-Qal'īya iz Sevilje, ili je, pak, riječ o mladoj Perzijanki iz Isfahana, Nizām 'Ayn al-Shams wa al-Bahā', čija ljepota, duhovna snaga, umnost, mudrost i dopadljivost su mu, po vlastitu priznanju, poslužili kao moćan izvor nadahnuća za njegov raskošni poetski izričaj u zborniku sufijske poezije *Tarjumān al-ashwāq*.

Prvospomenuta Fātima iz Kordove ga je poučila tajanstvenom znanju o *harfovima* (*'ilm al-hurūf*) čija semantička vrijednost (*al-ma'ān*) je usko skopčana s ontološkim strukturama makrokozmosa (*al-takwīn*). Kolika je moć znanja o tajanstvu *harfova* pokazala mu je na primjeru trodimenzionalne svjetlosne strukture sadržaja kur'anskog poglavlja *al-Fātiha* blagodatima čije duhovne postaje je obilato bila obdarena.¹ Takvom vrstom znanja su u povijesti sufijske književnosti, obično, raspolagali krajnje duhovno njegovani *prijatelji Božiji* (*awliya' Allāh*).

Yasmina iz Maršena ga je poučila tajnama profinjenih duhovnih stanja srca, vještinama vladanja vlastitom dušom, kao što ga je poučila i o onoj neodoljivoj sili srca (*himma*) koja je njoj navlastito omogućavala da vidi događaje koji se zbivaju u dalekim mjestima, kao što joj je omogućavala i da *pročita* namisli drugih ljudi.² Zaynab al-Qal'īya ga je uvela u tajanstvo askeze (*zuhd*), žena kojoj ljepota i nesvakidašnje bogatstvo nisu bili prepreka da živi neovisno o potrebama ovoga svijeta i da kroči u duhovno stanje potpune *metafizičke obnaženosti* (*faqr*) ili siromaštva, stanje kakvim se pečatni Poslanik islama, a.s., uobičavao posebno dičiti i uzimati za znak vlastitog ponosa.³

Žena kao učitelj muškarcu

Naročito poštovanje prema ženama Ibn 'Arabi nije ispoljavao samo tako što je od njih primao posebna duhovna nadahnuća u vlastitoj duhovnoj potrazi (*sayr al-sulūk*), te znanja o posebnim duhovnim stanjima i postajama kroz koje prolaze prijatelji Božiji na duhovnoj stazi sufizma, nego je takovrsno poštovanje prema njima pokazivao i na način da je vršio duhovno rukopoložanje nad njima, zaogrtao ih hidrovskom haljom sufizma i inicirao u tajanstva duhovnog nauka sufizma. Tako je svaki ženski lik na stazi posvećanijeg duhovnog ozbiljenja (*tabqiq*) smatrao posve jednakim svakom muškom liku i podjednako punovažnim u osvajanju duhovnih postaja (*makāsib al-maqāmāt*) i primanju duhovnih stanja (*ma'wāhib al-ahwāl*) tokom tog duhovnog samo/narastanja. Kako god je žena na duhovnoj stazi sufizma mogla biti duhovni učitelj muškarcu koji tek stupa na rečeni duhovni put, ona je jednako tako u svojim duhovnim stanjima i postajama mogla prednjačiti nad mnogim muškarcima i napredovati brže od njih, o čemu povijest sufijske književnosti nudi obilna plauzibilna svjedočanstva.⁴

Međutim, samom Ibn 'Arabiju, koji u vezi s netom rečenim nije imao nikakve dvojbe, mjerodavno i smjerodavno vrelo nadahnuća bilo je kur'ansko kazivanje o Sulejmanu, a.s., i Belkisi, kraljici od Sabe koja, u svome primanju islama, nije bila slijepi oponašatelj njegova duhovnog vođstva, nego je izravno i samouvjereno koračala putem islama vođena neposrednom vjerom u Boga, svjedočeći: ... *U društvu sa Sulejmanom predajem se Allahu, Gospodaru svjetova* (*al-Naml*, 44)! Na tragu ovog kur'anskog stavka i pečatni Poslanik islama, a.s., je, nerijetko, isticao da su muškarci i žene kao braća i sestre, posve izjednačeni u svojim pravima i sposobnostima osvajanja duhovnih postaja (*maqāmāt*) i primanja duhovnih stanja (*ahwāl*). Drugim riječima, oni su izjednačeni u svome ontološkom statusu,

¹ Souad Hakim, "Ibn 'Arabi's Twofold Perception of Woman As Human Being and Cosmic Principle", *Journal of the Muhyiddin Ibn 'Arabi Society*, vol. XXXI, 2002, 1-29.

² Sa'diyya Shaikh, "In Search of the Ihsan: Sufism, Islamic Law and Gender", *Journal of the American Academy of Religion*, 77, no. 4, 2000, 781-822.

³ Maria Massi Dakake, "Walking upon the Path of God like Men? Women and the Feminine in the Islamic Mystical Tradition", objavljeno u *Sufism: Love and Wisdom*, World Wisdom, 2006, 131-151.

⁴ 'Abd al-Rahman al-Sulami, *Early Sufi Women*, priredila Rhia Cornell, Louisville, 1999, 118.

kroz čin stvaranja, kao što su izjednačeni i u svom epistemološkom statusu kroz čin spoznavanja i duhovnog napredovanja. Stoga muškatac i žena u tom smislu koračaju u paru, čineći nužnu i nerazdvojnu kozmičku cjelinu unutar koje je stanje *muškosti* i stanje *ženskosti* puka kontingencija, a ne strogi i nepromjenjivi ontološki status.⁵

To što je u Kur'anu rečeno da je žena jedan stepen iza muškarca (*al-Baqara*, 228) Ibn 'Arabī tumači činjenicom da je ona ušla u postojanje (*ijād*) iza muškarca, jer je izvedena iz Adema, a.s., ali taj njezin ontološki status nimalo ne utječe na njezino postizanje svake vrste savršenstva koju može postići muškarac.⁶ Štaviše, svojim ulaskom u postojanje žena raspolaze sa dva temeljna određenja (*hukm*), onim muškim načelom, s obzirom na to da je izvedena iz njega u smislu vlastite ontološke zbilje, i onim ženskim načelom (*unthā*) kao pukom kontingencijom unutar vlastite iskonske ženske prirode.⁷ Slučaj njezina ulaska u postojanje uz onaj Ademov, a.s., 'Isaov, a.s., i slučaj svih drugih sinova Ademovih, a.s., samo je jedna od četiri posve različite paradigme na temelju kojih Bog pokazuje kako sa četiri posve različite pretpostavke može vlastitim činom stvaranja dati jedan isti rezultat.

Ono čega je žena jedino lišena u odnosu na muškarca jest duhovna vlast vjerovjesništva (*nubuwwa, risāla*). Ali to nije smetalo Ibn 'Arabiju da stane uz stajalište da žena može, kao i muškarac, predvoditi (*imāma*) molitvu u zajednici vjernika sačinjenoj od muškaraca i žena.⁸ Na sufijском putu duhovnog ozbiljenja, veli Ibn 'Arabī, žena u podjednakoj mjeri kao i muškarac može osvojiti duhovni stupanj savršenog čovjeka (*al-insān al-kāmil*). Štaviše, ženska priroda kao kozmički princip djelatnog *daba Svemilosnoga* (*nafas al-Rahmān*) najmoćnije je stvorenje u Makrokozmosu koji je drugo ime za žensku/majčinsku utrobu (*rahām*) iz koje se izvodi cijeli ljudski rod, baš kao što se iz kozmičkog načela

daba Svemilosnoga izvodi svaki makrokozmički gradus samoraskrivajućeg Bitka.⁹ Kako god je *dab Svemilosnoga*, kao temeljno načelo silnog svekozmičkog razvijanja (*tajalliyāt*), potican beskrajnom čežnjom da temeljno određenje (*hukm*) teofanizirajućeg Imena Božijeg dovede u egzistencijalni vez sa mjestom (*mazhar*) kao formom pojavljivanja i pokazivanja božanske teofanije tog Imena, jednako tako je muški aspekt ademovske prirode čeznuo da se svadbenim vezom što prije poveže sa ženskim aspektom svoje prirode, sa *Havom ademovskog bića* čija vanjska, ontološka forma je Ademovo, a.s., *rebro*, a njezino metafizičko lice, suština, sama Ademova duša. Koliko god Adem, a.s., sopti za *Havom svog duhovnog bića*, jednako toliko njegovo tijelo čezne i neutaživo žudi za izgubljenim rebrom čiju prazninu je Bog učinio mjestom nepresušne putene čežnje ademovske muške (*mudhakar*) za ademovskom ženskom prirodom (*muannath*) tražeći je u zjenici oka i u srcu posred prsa, dok ona tek nepresušno čezne za *zemljom svoga porijekla* za Ademom zemaljskim i Ademom nebeskim.¹⁰

Žena kao "sin svoga vremena"

Kao raspolagateljica gradusa duhovnog pola (*qutb*), žena, kao i muškarac, može biti smatrana *potomkom vremenskog časa* unutar jedne društvene zajednice, halifom Božijim na Zemlji i nasljedovateljicom pečatnog Poslanika islama, a.s., u znanjima koja se nasljeđuju od njega (*'ilm irthī*), jer njeni spoznajni iskoraci na stazi duhovnog napredovanja i samonarastanja nimalo ne zaostaju za onima bilo kojeg muškarca.¹¹ Štaviše, spoznaja Boga je uvjetovana samospoznajom ili spoznajom vlastite duše, *Have našega bića*.¹² A duša kao simbol *žene ademovskog bića* nestvoreno je *ogledalo* u djevičanskoj prirodi (*fitra*) svakog pojedinačnog ademovskog mikrokozmosa unutar kojeg svaki rečeni mikrokozmos, u egzistencijalnoj

⁵ Ibn 'Arabī, *al-Insān al-kullī*, Zāhiriyya MS. 4865, fol. 2b; *Futūhāt al-makkiyya*, IV, 84.

⁶ Ibn 'Arabī, *Futūhāt*, I, al-Qāhira, 1911, I, 708.

⁷ Souad Hakim, "Ibn 'Arabī's twofold perception of woman – woman as human being and cosmic principle", u *Ibn 'Arabī's Journal Society*, XXXIV, 2006.

⁸ Ibn 'Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, I, 447.

⁹ Ibn 'Arabī, *Mu'jam*, 213; *Fusūs al-bikam*, 156-157; *Futūhāt al-makkiyya*, II, 466.

¹⁰ Ibn 'Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, I, 124; *Fusūs al-bikam*, poglavlje o "muhamamedanskom logosu".

¹¹ Ibn 'Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, III, 89; *Mu'jam*, 680; *al-Afwāb al-lā'iqa*, MS. fol. 9a.

¹² Sachico Murata, *The Tao of Islam: A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, SUNY, 1992, 197; Annemarie Schimmel, *My Soul is Woman*, New York, 1999, 45-46.

inverziji i polariziranosti vlastite iskonske prirode – “muška žena” i “ženski muškarac” – kontemplira transcendentno Lice Božije.¹³ Drugim riječima, prema Ibn ‘Arabijevu mišljenju, žena kao “metafora za dušu/Havu našega bića” na duhovnoj stazi spoznaje i duhovnog ozbiljenja, kao istinski *homo viator* (*sālik*) *par excellence*, može samostojno koračati i napredovati a da nužno ne mora hoditi kao muškarac (*rajuliyya*), kako su to mnogi smatrali u povijesti sufijske literature, jer bi takovrsno koračanje bilo apsurdno po sebi, s obzirom na to se žena na tom putu ozbiljuje kao *insān kāmil* (savršeno ljudsko biće).¹⁴

Arapski pojam *al-insān al-kāmil*, naime, ne označava nužno muškarca, već označava ademovski mikrokozmos koji još nije razlučen na aspekt Adema kao muškarca i Have kao žene, nego egzistira kao *jedna duša* (*nafs wāhida*) (*al-Nisā’*, 1) oblikovana na sliku Božijih Imena i Atributa (Bukhārī, *Isti’dhān* 1; Muslim, *Birr*

115), iz koje su izvedeni muškarci i žene, i muški i ženski aspekt ademovskog personaliteta unutar kojeg je u isti mah spojeno ono najuzvišenije očitovano kroz iskru Duha Božijeg (*al-Anbiyā’*, 91; *Tabrīm*, 12), koji je gramatički i muškog i ženskog roda, i ono najprizemnije (*at-Tīn*, 4-5) očitovano kroz karnalnu dušu koja je sklona prizemnim stvarima, a koja je također gramatički i muškog i ženskog roda u isti mah.¹⁵ Muški aspekt ademovskog personaliteta je ogledalo u kojemu Bog kontemplira vlastitu Bit (*al-Sajda*, 9), a ženski aspekt tog personaliteta je ogledalo u kojem muška priroda kontemplira vlastitu unutarnju osebnost kroz ženske atribute *dhāta*, *nafsa* i *rūba* – sva tri ova pojma su ženskoga roda – pod čijom prilikom Bog otkriva svoju neposrednu Prisutnost unutar ademovskog mikrokozmosa kao takvog, na čijem udvojenom, muško-ženskom poretku (*ad-Dhāriyāt*, 49; *an-Najm*, 45) počiva i cijeli Makrokozmos.¹⁶

¹³ Rkia Cornell, *Early Sufi Women: Dhikr an-Niswā al-muta’abbida as-sufiyyat*, Louisville, 1999, 118; Farid al-Din Attar, *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadhkirat ai-Auliya’*, 40; W. C. Chittick, *The Sufi Path of Love*, 165-166.

¹⁴ Sa’diyya Shaikh, “In Search of al-Insan: Sufism, Islamic Law, and Gender”, *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 77, no. 4, December 2009, 802-806.

¹⁵ Ibn ‘Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, III, 297; *Futūhāt al-makkiyya*, I, 679; Frithjof Schuon, *Esoterism as Principle and as Way*, Bedfont: Perennial Books, 1981, 142-143.

¹⁶ Huda Lutfi, “The Feminine Element in Ibn ‘Arabī’s Mystical Philosophy”, *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 5, 1985, 7-19; Ibn ‘Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, III, 90.

Literatura

- ‘Abd al-Rahman al-Sulamī, *Early Sufi Women*, priredila Rhia Cornell, Louisville, 1999.
- Annemarie Schimmel, *My Soul is Woman*, New York, 1999.
- Farid al-Din Attar, *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadhkirat ai-Auliya’*.
- Frithjof Schuon, *Esoterism as Principle and as Way*, Bedfont: Perennial Books, 1981.
- Huda Lutfi, “The Feminine Element in Ibn ‘Arabī’s Mystical Philosophy”, *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 5, 1985.
- Ibn ‘Arabī, *Futūhāt al-makkiyya*, I, II, III, IV.
- Ibn ‘Arabī, *Fusūs al-hikam*.
- Ibn ‘Arabī, *al-Insān al-kullī*, Zāhiriyya MS. 4865, fol. 2b.
- Ibn ‘Arabī, *Futūhāt*, I, al-Qāhira, 1911, I.
- Ibn ‘Arabī, *Mu’jam*.
- Ibn ‘Arabī, *Al-Ajwiba al-lā’iqā*, MS. fol. 9a.
- Maria Massi Dakake, “Walking upon the Path of God like Men? Women and the Feminine in the Islamic Mystical Tradition”, objavljeno u

- Sufism: Love and Wisdom*, World Wisdom, 2006.
- Rkia Cornell, *Early Sufi Women: Dhikr an-Niswā al-muta’abbida as-sufiyyat*, Louisville, 1999.
- Sachico Murata, *The Tao of Islam: A Sourcebook on Gender Relationship in Islamic Thought*, SUNY, 1992.
- Sa’diyya Shaikh, “In Search of al-Insan: Sufism, Islamic Law, and Gender”, *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 77, no. 4, December 2009.
- Sa’diyya Shaikh, “In Search of the Ihsan: Sufism, Islamic Law and Gender”, *Journal of the American Academy of Religion*, 77, no. 4, 2000.
- Souad Hakim, “Ibn ‘Arabī’s Twofold Perception of Woman As Human Being and Cosmic Principle”, *Journal of the Muhyiddin Ibn ‘Arabī Society*, vol. XXXI, 2002.
- Souad Hakim, “Ibn ‘Arabī’s twofold perception of woman – woman as human being and cosmic principle”, u *Ibn ‘Arabī’s Journal Society*, XXXIV, 2006.
- William C. Chittick, *The Sufi Path of Love*.

Abstract

Ibn 'Arabi's Sufi Discourse about Woman

Rešid Hafizović

Woman occupies a significant place in Ibn 'Arabi's Sufi discourse. She has a polyvalent function in his spiritual anthropology, but equally so in his metaphysics and in traditional cosmological considerations. Ibn 'Arabi did not show his special respect for women only by receiving special spiritual inspirations from her in his own spiritual quest (*sayr al-sulūk*) and knowledge of special spiritual states (*ahwāl*) and stations (*maqāmāt*) through which *the friends of God* pass on the spiritual path of Sufism, but he also showed such respect for her in the way he performed spiritual ordination over her, he wrapped her in *Hidr's robe* of Sufism and initiated her into the mysteries of the spiritual doctrine of Sufism. As much as a woman on the spiritual path of Sufism could be a spiritual teacher to a man who is just entering the spiritual path, she could also, in her spiritual states and stations, be able to lead over many men and progress faster than them, about which the history of Sufi literature offers abundant plausible testimonies.

Keywords: woman, female-male nature, Sufi discourse, ontological status of woman, epistemological status of woman, cosmological status of woman.